

**ԱՐՑԱԽԱՂԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՎԵՐԵԼՔԻ
ԱՐՁԱԳԱՆՔԸ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ՀԱՅ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ *
(1988 թ. փետրվար-հունիս)**

ՆՎԱՐԴ ՄԵՂՐԱԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՍ Պատմության ինստիտուտի հայցորդ

Անցյալ դարի 60-ական թվականներից սկսած՝ կրկին վեր բարձրացավ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը: Արցախահայությունը բազմաթիվ նամակ-բողոքներ ուղարկեց Մոսկվա և Երևան, որոնցում հարց էր բարձրացվում երկրամասը վերամիավորելու Մայր Հայաստանին: Լեռնային Ղարաբաղի հայության այդ արդար պահանջին արձագանքեց նաև Սփյուռքը: Օրինակ՝ Լիբանանի «Երկաթե Շերեփ» պաշտոնաթերթը հաղորդում է, որ Սեբո խանգաղյանի գլխավորությամբ հայ գրողները 1976 թվականին նամակ են ուղարկել Խորհրդային Միության ղեկավար Լեոնիդ Բրեժնևին՝ Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին վերամիավորելու վերաբերյալ: Վերջինս պատասխանել է. «Եթե այնտեղի հայերը մեծամասնություն են, ուրեմն հայերն այնտեղ կարող են բնակվել... ազատորեն, հետևաբար այդ միացման անհրաժեշտությունը չկա» [1]:

«Երկաթե շերեփը» նաև հաղորդել է, որ 1987 թվականի հոկտեմբերին Լեռնային Ղարաբաղից և Հայաստանից ԽՍՀՄ Ղատախազություն է ուղարկվել 72 փաստաթղթից բաղկացած գործ: Այդ փաստաթղթերում դատապարտվում է Ադրբեջանի հակահայ գործունեությունը և Գխ-ից պահանջվում էր հայկական տարածքները միացնել Խորհրդային Հայաստանին [2]:

Հայկական Կենտկոմը ԽՄԿԿ Կենտկոմ ուղարկեց Ադրբեջանի Կոմկուսակցային Կենտկոմին թե՛ իբրև անհաղթահարելի դժվարություններ կան Լեռնային Ղարաբաղի և Նախիջևանի հետ կապված: Այդ տվյալները կազմել էին Հայաստանի ճանապարհաշինության և օգտագործման նախարար Սելքունյանի ու կապի նախարար Սիրոգյանի կողմից: Որոշ ժամանակ անց Լիբանանի «Ազդակի» խմբագրությունը, հետևողական քայլեր ձեռնարկելով, փորձում էր հասարակության դատին ներկայացնել Լեռնային Ղարաբաղի և Նախիջևանի հետ կապ ունեցող այդ հարցերի պատասխանը: 1987 թ-ին Հայկոմկուսի Կենտկոմը կրկին ԽՄԿԿ Կենտկոմ ուղարկեց իր տեսակետը, որտեղ նշված էր, թե բնակչությունը պահանջում է լուծել Լեռնային Ղարաբաղի հարցը և այն վերջնականապես միացնել Մայր Հայաստանին, և որ դա համայն հայության ցանկությունն էր: Թերթի խմբագրությունն ապա ավելացնում է, որ 1987թ. ապրիլի 10-ին՝ ԽՍՀՄ Գերագույն դատախազության փաստացի նյութերով մեղադրանք դիմում էր ուղարկվել երկու հայ քաղաքացիների կողմից, որոնք դատապարտում էին Հեյդար Ալիևին՝ կուսակցության նախկին ղեկավարին, հայ բնակչության դեմ ազգային հավասարության օրենքի «Ադրբեջանի օրենսգրքի 69-րդ հոդվածը խախտելու կապակցությամբ» [3]: 1988թ-ի սկզբին ԽՄԿԿ Կենտկոմը պետք է քննարկեր Լեռ-

* Հոդվածն ընդունվել է 15.03.2013:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել պ.գ.դ., պրոֆ., գիտական ղեկավար Հ. Աբրահամյանը:

նային Ղարաբաղի հարցը: Մինչ այդ արդեն ամենուրեք տեղի էին ունենում ցույցեր [4]: Ցուցարարները պահանջում էին Լեռնային Ղարաբաղի հարցին տալ արդարացի լուծում:

Փետրվարի 11-ից Լեռնային Ղարաբաղի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի հրապարակում ցույցերի մեծ ալիք սկսվեց: Կրկին փետրվարի 13-ին՝ Ստեփանակերտի Լենինի (այժմ՝ Վերածննդի հրապարակ) անվան հրապարակում ժողովրդական ցույց տեղի ունեցավ: Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի Մարզային խորհուրդը փետրվարի 20-ի հերթական արտահերթ նստաշրջանում ձայների մեծամասնությամբ որոշեց հարց բարձրացնել վերադաս մարմինների առաջ՝ Լեռնային Ղարաբաղը միացնել Խորհրդային Հայաստանին: Այդ օրերին ցույցեր տեղի ունեցան նաև Երևանում և Հայաստանի այլ տեղերում: Այդ մասին հաղորդում է Լիբանանի «Երկաթե շերեփ» թերթը [5]: Ցուցարարների թիվը Երևանի Օպերայի հրապարակում փետրվարի 20-ին հասնում էր 10 000-ի: Այդ թիվը գնալով ավելանում էր և փետրվարի 22-ին հասնել էր 70 000-ից մինչև 100 000-ի [6]: «Ազդակը» հաղորդել է, որ Լենինի անվան հրապարակում հավաքված ցուցարարները լիարժեք պատասխան էին պահանջում իրենց բողոքի պատասխանը չստանալու համար:

«Ազդակ» պաշտոնաթերթի հաղորդման համաձայն՝ փետրվարի 24-ին ցուցարարների թիվը հասնում էր 120 000-ի [7]: ԽՍՀՎ Կենտկոմի քաղբյուրոն ստիպված էր իր ներկայացուցիչներն ուղարկել Երևան՝ Լեռնային Ղարաբաղի հարցը կասեցնելու համար:

Փետրվարի վերջին արդեն Երևանում ցուցարարների թիվը հասնում էր 1.5 միլիոնի: Այդ ժողովրդական ցույցին մասնակցում է նաև Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն: Ցուցարարները պահանջում էին՝ արդարացի լուծում տրվի հայության պահանջին:

Մինչ այդ կազմակերպվել են հայկական ջարդեր՝ «Սումգայիթ», «Բաքու», «Գանձակ», «Շուշի», «Ադրան» և այլն, որոնք նախապես պլանավորվել, կազմակերպվել և ղեկավարվել են Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից: Սումգայիթում բոլորի աչքի առջև հայ բնակչությանը, որոնց թիվը հասնում էր 18 հազարի, երեք օր շարունակ ջարդի ենթարկեց: Նրանք մազապուրծ փախան, հեռացան Ադրբեջանից:

Եգիպտոսի «Հուսարեր» օրաթերթի հերթական համարներից մեկը հայտնում էր, որ 1988թ. փետրվարի 27-ին Խորհրդային Միության ղեկավար՝ Միխայիլ Գորբաչովը, ինչպես նաև Խորհրդային Հայաստանի և Խորհրդային Ադրբեջանի ղեկավարները, կոչ հղեցին իրենց երկու ժողովուրդներին, որ դադարեցնեն վայրագ գործողությունները և այդ հարցին քաղաքական լուծում տան[8]: Այդ առթիվ Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակի (ՀԱՅԳԲ)՝ Միխայիլ Գորբաչովին ուղղված հայտարարության մեջ ասված էր. «ԽՍՀՎ Կենտկոմի ընդհանուր քարտուղար ընկեր Միխայիլ Գորբաչով, Հայաստանի Ազատագրության Հայ Գաղտնի Բանակը մասնավոր ուշադրությամբ հետևում էր Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի վերջին մեկ շաբաթվա զարգացումներին, ինչպես նաև Խորհրդային Հայաստանի մեջ շարունակվող անդադար կազմակերպվող ցույցերին, որոնք համաժողովրդային բնույթ ստացան»[9]: Թերթը շարունակում է,

որ զարմանալի չէ, երբ Խորհրդային հայությունը, կուսակցական և դեկավար մարմինները, մտավորականները, գիտության ու մշակույթի ծառայողները միահամուռ նեցուկ կանգնեցին Լեռնային Ղարաբաղի արդար պահանջին: Թերթը շեշտում էր, որ ՀԱՅԳԲ-ն վստահ էր, որ ԽՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Միխայիլ Գորբաչովն ի նկատի կունենա հայ ժողովրդի ներկայացրած պահանջը և գոհացուցիչ պատասխան կտա:

Մեկ այլ թերթ՝ «Ազդակը» գտնում է, որ Խորհրդային Հայաստանը, կազմելով Միության անբաժան մասը, իր այս վճռական քայլով պետք է պաշտպան կանգնի հայության իրավունքներին և ստանձնի նրանց տարածքային պահանջների պաշտպանությունը: Ապա ավելացնում է, որ ՀԱՅԳԲ-ն համոզված է, որ Խորհրդային Միության կենտրոնական դեկավարությունն իր պատմական առաքելությունը կօգտագործի և հօգուտ Խորհրդային Հայաստանի կվճռի Լեռնային Ղարաբաղի հարցը[10]:

Թերթն ընդգծում է, որ Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանին վերամիավորելու հարցը համայն հայության իղձն է: Նա համոզված է, որ շարժման մասնակիցները ամեն ինչ կանեն, որպեսզի այդ հարցը արդարացի լուծում ստանա: Թերթը նաև նշում է, որ ՀԺՇ-ն, Խորհրդային լայնածավալ գործունեություն ծավալելով, իր օժանդակությունն է բերել այդ հարցը լուծելու համար[11]:

Օրինակ է բերում, որ թերթը հատուկ անդրադարձել է սփյուռքահայ ուսանողների՝ պայքարին մասնակցելու հարցին: 1988թ. փետրվարի 20-ին Օպերայի Ազատության հրապարակում իր խոսքն է ասել սփյուռքահայ ուսանողների ներկայացուցիչը: Այդ ուսանողները դեռևս 1987թ. նոյեմբերի 5-ին Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կարեն Դեմիրճյանին հղած նամակում հայտնել են, թե սփյուռքը Հայաստանի ժողովրդի կողքին է և մոտիկից հետևում է Հայաստանի անցուդարձին:

1988թ. փետրվարյան իրադարձություններին անդրադարձել է նաև Եգիպտոսի «Արև» օրաթերթը, որը, մեջ բերելով բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանի ելույթը, կարևորեց հետևյալ միտքը. «Թե ինքը առանձնապես ցույցերին դեմ էր, սակայն, երբ Աղբյուրեջանի կառավարությունը հրահրող հաղորդագրություններ էր ուղղում ազերի թուրքխուժանին», անկարելի էր լուռ մնալ[12]: Նույն օրը Իզդր Մուրադյանի գլխավորությամբ ցուցարարների 10 հոգուց բաղկացած պատվիրակություն է գնում Կարեն Դեմիրճյանի մոտ և առաջարկները ներկայացնում նրան: Հենց այդ օրն էլ մտավորական և կուսակցական ակտիվից ստեղծվում է «Ղարաբաղ» կոմիտեն, որի մեջ մտան գործարար ներկայացուցիչներ [13]:

Սփյուռքահայ ուսանողները, ամեն տեսակ դժվարություններ հաղթահարելով, կապ էին հաստատում արտասահմանյան հայության հետ և նրանց հայտնում Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի իրավիճակի մասին: Այդ ժամանակ ամբողջ հայության պահանջը միայն մեկն էր՝ Լեռնային Ղարաբաղը վերամիավորել Մայր Հայրենիքին:

Եգիպտոսի «Հուսաբերը» հաղորդել է, որ երկրի իրադրությունը որոշակիորեն փոխվեց, երբ Խորհրդային բանակը ժամանեց Հայաստան (70 հազար զինվոր, 500 զրահատար և 40 ուղղաթիռ) [14], որոնց մեծ մասն ուղարկվեց Երևան, իսկ մնացածը՝ Մասիսի շրջան, որտեղ տիրում էր խառն իրավիճակ: Այդ ժամանակ

էր, որ Լեռնային Ղարաբաղի մայրաքաղաք Ստեփանակերտում մարզխորհրդի շենքի վրայից Ադրբեջանի դրոշակը իջեցվեց, և բարձրացվեց Խորհրդային Հայաստանի դրոշակը: Մինչ դեռ Երևանի օպերայի հրապարակում տեղի էին ունենում խաղաղ և օրինավոր ցույցեր, որի ժամանակ «այլախոհ Պարույր Հայրիկյանն ու իր մի քանի հետևորդները փորձեցին այդ բնույթը խանգարել»[15],- ավելացնում է թերթը:

Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար մարզը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու հարցը Սումգայիթում և այլ բնակավայրերում տեղի ունեցած իրադարձությունները լուսաբանվում էին նաև Արևմտյան երկրների և հատկապես Լիբանանի հետադիմական մամուլի կողմից: Նրանք գտնում էին, թե իբրև բախուժը տեղի է ունենում քրիստոնյանների և իսլամ շիաների միջև: Այսպիսով՝ նրանք վտանգում էին Միջին Արևելքի մեջ բնակվող հայ խաղաղ ժողովրդի կյանքը: Այս առթիվ ԴժՇ-ն 1988թ. մարտի 18-ին Բեյրութում արաբերեն «3 հստակեցում» վերնագրով թռուցիկ տպագրեց՝ իբրև այդ իրադարձությունների բացատրություն, և այն տարածվեց արաբական երկրներում, հատկապես Լիբանանում: Այդ թռուցիկի մեջ նշված է, թե Լեռնային Ղարաբաղը հայկական տարածք է, քանի որ նրա բնակչության մեծամասնությունը ազգությամբ հայ է: Այդ հստակեցումը վերջանում է հետևյալ պարբերությամբ. «Իրականության մեջ համաշխարհային առաջին պատերազմի ընթացքում հայերի դեմ գործադրված ոճիրները իսլամական քողի տակ կատարվեցին միջազգային սիոնականության գրգռությամբ»:

1988թ. ապրիլի 7-ին հրապարակվեց երկրորդ թռուցիկը, որը բաց պատասխան էր Արևմտյան Բեյրութում հրապարակվող արաբատառ «Ալի Շիրաս» շաբաթաթերթի մեջ լույս տեսած այդ հարցի հետ կապված հոդվածի[16]:

Այս թռուցիկը հստակեցնում և քննադատում է շաբաթաթերթը: Շեշտված է, որ հարյուր հազարանոց հայերի ցույցը, որը կազմակերպվել է առանց արտաքին միջամտության, թշնամական բնույթ չունի ոչ խորհրդային ղեկավարության և ոչ էլ Ադրբեջանի ժողովրդի նկատմամբ:

«Ազդակը» նշում է, որ այդ երկու թռուցիկների տարածումը Լեռնային Ղարաբաղի հարցի իսկությունը արաբ և իսլամ զանգվածների համար պարզեց, մանավանդ հայկական ղեկավարության լռելության և սահմանափակվածության վերաբերյալ, որը լռելյայն արդարացնում էր արևմտյան կեղծարարների լրատվությունը[17]: Իսկ Իրանահայ «Հառաջադիմական շարժումը», որն իրանահայության հիմնական արտահայտիչն ու նրանց շահերի պաշտպանողն էր, հրապարակեց հաղորդագրություն, որում տրված էր Խորհրդային Հայաստանում տեղի ունեցած իրադարձությունների ամփոփ պատկերը: Այստեղ շատ հակիրճ պատմվում է, թե ինչպես են Ղարաբաղն ու Նախիջևանը Խորհրդային Արբեջանի մաս կազմել: Թերթը եզրակացնում է որ այդ երկու հայկական տարածքները պետք է անպայման միավորվեն Խորհրդային Հայաստանի կազմի մեջ[18]:

«Երկաթե շերտի» և «Լուսարձակի» հրապարակումները մեծ ընդունելություն են գտել թերթի ընթերցողների շրջանում: Թերթի հաղորդումների կողքին քննադատության են ենթարկվում ազգային շահերին վնաս հասցնողները: Ավանդական կուսակցությունների ներսում կան անհատներ ու խմբեր, որոնք քննադատության թիրախ են դարձել: Այդ կուսակցություններն ընթռնում են ազ-

գային ազատագրական պայքարի նշանակությունը[19]: Հայ ազգային շարժման և Հայ գաղտնի բանակի հիմնական նպատակն էր Սփյուռքում և մասնավորապես Սերձավոր Արևելքում հայ ժողովրդական զանգվածներին պատրաստել հեղափոխական ոգով և նրանց մղել Թուրքիայի դեմ՝ զինված պայքարի միջոցով բռնագրավված հայկական հողերն ազատագրելու համար:

Իրանում գործում է «Արաքս» Հայկական ժողովրդային միությունն անունով շարժում, որն իր հրապարակած մամուլի միջոցով հեղափոխության է հասել և վերջին տարիներին իր ներկայացուցչությունն ունեցել Խորհրդային Հայաստանում, մասնավորապես սփյուռքահայ ուսանողների շրջանում, և հայ զանգվածներին բացատրում հայկական նորագույն զինյալ պայքարի բնույթը:

«Երկաթե շերտեր» իր հունիս ամսվա բացառիկ համարում տպագրեց հետևյալ հաղորդագրությունը. «1988 թվականի հունիսի 15-ին հայության հանրագումարային հաղթանակը Հայաստանի Գերագույն սովետի որոշումն էր, որով Արցախը վերադարձվում է Սայր Հայաստանին:

Հայաստանի Գերագույն խորհրդի արդար որոշումը՝ ընդունված 1988 թվականի հունիսի 15-ին, կարևոր նշանակություն ունեցավ: Գերագույն խորհուրդն, ընդառաջելով համայն հայության կողմից ներկայացված անհետաձգելի պահանջին, գիտակից պատասխանատվությամբ գոհացուցիչ պատասխան տվեց նրանց՝ կանգնեց հայ ժողովրդի կողքին և արժանավոր կերպով ներկայացրեց ու պաշտպանեց նրանց ազգային, տարածքային ու մարդկային իրավունքները»[20]:

Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Խորհրդային Հայաստանին միացնելու վերաբերյալ իր որոշումով՝ ՅԽՍՀ-ի Գերագույն խորհուրդը պաշտոնապես և պատմականորեն օրինականացրեց հայության արդար պահանջը: Այս գիտակցությամբ և համոզմունքով գոտեպնդված՝ հայությունը՝ թե՛ Արցախի, թե՛ Հայաստանի և թե՛ ամբողջ Սփյուռքի, կարող էր հուսար, որ համամիութենական չափանիշներով կվավերացվի իր արդար պահանջը, և կկատարվեն սահմանային անհրաժեշտ փոփոխություններ երկու հանրապետությունների միջև: Այդ առթիվ Լիբանանի հայ մամուլը ակնկալում էր, որ որոշակի լուծում կստանա համայն հայության արդարացի պահանջը:

Այդ հարցի շուրջ Կ. Պոլսի «Մարմարան» և Լիբանանի Հայկական ժողովրդային շարժման կենտրոնական խորհուրդը հունիսի 7-ին տպագրեցին հայտարարություն, որում ասված էր հետևյալը. «Աշխարհասփյուռ հայությունը՝ Հայաստանի Ազատագրության Հայ Գաղտնի բանակի համակիր Հայկական ժողովրդային շարժման և բազմաթիվ մասնաճյուղերի անունով պահանջեցին, ԽՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թվականի հունիսի 15-ի նիստում քննարկել ԼՂԻՄ-ի Մարզային սովետի դիմումը՝ ԼՂԻՄ-ը Հայկական ՍՍՀ-ի կազմի մեջ ընդունելու մասին»[21]:

Հայ ազգն իր իրավունքի համար ակնկալում էր դրական պատասխան ստանալ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ծավալված հիմնախնդրի քննարկումից: Վերջապես պահն էր տասնամյակներ շարունակ անտարբերության կաշկանդող շղթան կոտրելու, աշխարհին հայտնելու աշխարհասփյուռ հայության կամքը: Սակայն հայ ժողովրդի արդար բողոքի և արդար պահանջի ծայրը փորձում են խեղդել: Մասանակից լինել այդ փորձերին՝ նշանակում է գնալ անլուր դավաճա-

նության: Սփուռքահայությունը պահանջում էր հայ ժողովրդի ձայնը ճանաչելու ՅՍՄԴ-ն Գերագույն խորհրդի 1988 թվականի հունիսի 15-ի նիստի որոշումը:

«Մարմարան» նշել է, որ Ղարաբաղյան իրադարձությունների վերաբերյալ սփյուռքի, հատկապես Մերձավոր Արևելքի երկրները և ՀԺՇ-ի մասնաճյուղերը բուռն գործունեություն ծավալեցին հայրենիքի և Արցախի խնդրի վերջնական նպատակին հասնելու համար [22]: Այդ նույն թերթի հաղորդմամբ՝ ԽՍՀՄ հանդեպ բարեկամական կեցվածք որդեգրած հայ կուսակցությունները և նրանց մամուլը բողոքեցին Բեյրութի ԽՍՀ դեսպանություն դեմ [23]: Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձությունների շուրջ անբավարար տեղեկություններ էին տրամադրվում: Սակայն նրանց բողոքներն ու պահանջներն անպատասխան մնացին:

Ընդառաջելով ԽՍԿԿ ղեկավար Մ.Ս. Գորբաչովի դիմումին՝ ուղղված Ադրբեջանի և Հայաստանի աշխատավորությանը՝ հայ ժողովուրդը մեկ մարդու պես 1988թ. փետրվարի 27-ին դադարեցրեց համազգային ցույցը: Ժամանակ և առիթ ընձեռնելով՝ ԽՍԿԿ Կենտկոմը համակողմանիորեն ու աջակցորեն քննարկեց հարցը [24]: ՏԱՍՍ-ը, կենտրոնական հեռուստատեսությունը և մամուլը պատասխանատվություն են կրում Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շուրջ ծավալված իրադարձությունների բնույթը աղավաղելու, խորհրդային հասարակությանը ապակողմնորոշելու, հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների միջև թշնամություն սերմանելու ընդհարումների համար: Երևանյան ցույցերին ու միտինգներին ակամատես եղած ԽՍԿԿ Կենտկոմի քարտուղարներ Դոլգիխն ու Լուկյանովը չկարողացան կատարված դեպքերին տալ ճշմարիտ և անկողմնակալ գնահատական, ավելացնում էր «Մարմարա» օրաթերթը [25]: Վերակառուցման հակառակորդները մեկ ամիս շարունակ դիտավորյալ փորձում էին հայ ժողովրդի արդարացի գայություն ու վրդովմունքը ներկայացնել իբրև հակախորհրդային արարք: ԽՍԿԿ Կենտկոմի օրգան «Պրավդան» մարտի 27-ի համարում հրապարակեց «Հույզեր և բանականություն» ծավալուն հոդվածը՝ Յու. Առաքելյանի, Զ. Կատինյանի և Կ. Օվչարենկոյի ստորագրություններով: Աղավաղելով պատմությունը՝ հոդվածագիրները հասնում են նրան, որ Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի արդար պայքարին սատար կանգնած հայորդիները բնորոշվում են որպես «ազգայնականներ» և ղեկավարող «հակասոցիալիստականներ» [26]:

Քանի դեռ արցախահայությունը շարունակում էր իր գիտակցական ու օրինական պայքարը, հայ ժողովուրդը հայրենիքում և թե Սփյուռքում նեցուկ է կանգնում այդ պայքարին: Լիբանանահայ կոմունիստներն իրենց սրբազան պարտքն են համարում մինչև վերջին շունչը լինել հայ ժողովրդի հետ: Լիբանանի Կոմկուսը Երևանին կոչ էր անում Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության կենտրոնի քարտուղար Հաուհինին՝

1. ԽՍԿԿ Կենտկոմին անհապաղ ուղղել նամակ՝ հայտնելով Լիբանանի արաբ և հայ կոմունիստների համերաշխությունը ԼՂ հայ ժողովրդի արդարացի պահանջին: Պատմական անարդարությունը կարող է ուղղվել ոչ թե բարենորոգումների, այլ Հայաստանի հետ ԼՂ-ի վերամիավորումով՝ ուղղենիչ ունենալով ազգերի ինքնորոշման Լեռնայան սկզբունքը ու ԽՍՀՄ-ի սահմանադրությունը:

2. Ընդունել Լիբանանի Կոմկուսի քաղբյուրոյի պաշտոնական դիրքորոշումը ԼՂ-ի հարցի մասին, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ում վերակառուցման ու դեմոկրատիայի

թնամիների կողմից հայ ժողովրդի և Ղարաբաղյան շարժման դեմ ուղղված հրեշավոր մեղադրանքները դադարեցնել:

Այդ պահանջը հրատարակվել է Լիբանանի Կոմկուսի «Ալ-Նիտաա» և Լիբանանի կոմկուսի հայկական կազմակերպության «Ազգային մշակույթ» պաշտոնաթերթերում [27]: Կուսակցության պաշտոնական դիրքորոշումը տարածվել է կուսակցության բոլոր կազմակերպությունների վրա: Ադրբեջանի կառավարությունն այս անգամ էլ դիվանագիտական խաղ խաղաց: Հունիսի 10-ին կայանալիք Ադրբեջանի Գերագույն խորհրդի նիստը հետաձգվեց հունիսի 17՝ Հայաստանի Գերագույն խորհրդի ընդունելիք որոշման համապատասխան որոշում ընդունելու հստակ դիտավորությամբ: Համայն հայությունը պահանջում էր հունիսի 15-ի նիստին Արցախն ընդունել Հայաստանի կազմի մեջ[28]:

Հուլունները և լարվածությունը իր գագաթնակետին հասան Երևանի և Ադրբեջանի միջև, ավելացնում էր պաշտոնաթերթը: Վերջինս էլ հավելում էր, որ գործադուլների պատճառած վնասն անցնում էր 40 միլիոնից: Հունիսի 13-ին համազգային գործադուլը շարունակվեց՝ Լեռային Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու պահանջով: Մոտ 700 հազար ցուցարարներ ցույցը շարունակեցին Օպերայի հրապարակի շրջակայքում, որտեղ էլ ելույթ ունեցավ Սուրեն Հարությունյանը և հավաստիացրեց, որ Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը հունիսի 15-ի նիստում Արցախը կվերամիավորի Հայաստանին: Պաշտոնաթերթը ավելացնում է, որ «Վեզիրովը պնդում էր, թե Լեռնային Ղարաբաղը երբեք չպետք է տրվի Հայաստանին»[29]:

Ինչպես նշում է «Երկաթե Շերեփ» թերթը, Հայկական խորհրդային Սոցալիստական Հանրապետության բարձրագույն Գերագույն մարմինը 1988 թվականի հունիսի 15-ին արձագանքեց Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի հայ բնակչության արդարացի պահանջին և դրա հիման վրա՝ ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու և Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորվելու վերաբերյալ[30]: Այդ որոշումը ընդհանուր ոգևորություն առաջացրեց համայն հայության մեջ:

Սակայն, ինչպես սպասվում էր, Ադրբեջանի Գերագույն խորհրդը հայությանը երկար սպասեցնել չտվեց մերժողական պատասխանին: Ահա այսպես հարցը ինքնաբերաբար փոխադրվեց՝ խորհրդային Սիության Գերագույն խորհուրդ:

ԽՍՀՄ-ի Գերագույն խորհրդի 1988 թվականի հուլիսի 18-ի որոշումով Լեռնային Ղարաբաղը դարձյալ մնաց Ադրբեջանի ճիրանների մեջ [31]: Սա մարդկային քաղաքակրթության, պատմական արդարության և Լեռնային «ազգային քաղաքականության» օրենքների ամենակոպիտ ոտնահարում էր:

Այսպիսով՝ մի կողմից դահիճ Թուրքիան արժանանում է Ամերիկյան հոգատարությանը, իսկ մյուս կողմից՝ նրա «հարազատ» եղբայր Ադրբեջանը պաշտոնապես Մոսկվայի շրջանակների հովանավորությունն ու քաջալերանքն էր վայելում:

Սիյունքում գործող Հայկական զանազան կազմակերպություններ և խմբեր սկսեցին համախմբվել ու անկախ նրանց գաղափարական համոզմունքից՝ գորավիզ կանգնեցին հայրենակիցներին: Սակայն այս ողջունելի երևույթը դանդաղորեն ընթացավ:

ՃԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Երկաթե Շերեփ» (Լիբանան), թիվ 10, մարտ, 1988:
2. Նույն տեղում:
3. «Ազդակ», Լիբանան թիվ 258, 28.02.1989:
4. Նույն տեղում:
5. Նույն տեղում:
6. «Ալիք» (Իրան)օրաթերթ, թիվ 45, 25.02.1989:
7. Նույն տեղում:
8. «Հուսաբեր», Եգիպտոս թիվ 113, 01.09.1988:
9. Նույն տեղում:
10. «Ազդակ» թիվ 119, 03.02.1988:
11. Նույն տեղում
12. «Արև», Եգիպտոս թիվ 220835, 22.05.1988:
13. Նույն տեղում:
14. Նույն տեղում:
15. «Հուսաբեր» թիվ 113, 28.09.1988:
16. Նույն տեղում:
17. «Ազդակ» 09.010.1988:
18. «Ալիք», թիվ 44, 24.02.1988:
19. Նույն տեղում, թիվ 12 մայիսի, Բացառիկ, 1988, էջ 1:
20. Նույն տեղում, թիվ 16 հունիսի, Բացառիկ, 1988, էջ 1:
21. Մարմարա (Կ. Պոլիս), 26.02.1988:
22. Նույն տեղում, էջ 13:
23. Նույն տեղում:
24. Մարմարա 03.03.1988:
25. Նույն տեղում:
26. Նույն տեղում, 30.03.1988:
27. Նույն տեղում, էջ 28:
28. Նույն տեղում, էջ 34-35
29. Նույն տեղում, էջ 35:
30. Նույն տեղում, էջ 36:
31. Նույն տեղում, թիվ 14 հուլիսի, 1988, էջ 1:

РЕЗЮМЕ

Подъем освободительной борьбы армянского населения Арцаха и его отражение в армяноязычной печати стран Ближнего Востока (февраль – июль 1988 года)

Нвард Седракян

В данной статье представлены материалы, отражающие освободительную борьбу армянского населения Арцаха с февраля по август 1988 года, которые получили резонанс в армяноязычной прессе Ближнего Востока.

В то же время в армяноязычной печати Египта, Ирана, Ливана и Турции публикуются многочисленные статьи о происходящих в Арцахе исторических событиях февраля 1988 года с последующей хронологией развития событий.

Однако также звучат слова критики в адрес неармяноязычной печати, которая по-своему пыталась представить события, освещенные в армяноязычной печати Ближнего Востока относительно национально-освободительной борьбы армянского населения Арцаха.

SUMMARY

The Rise of Liberation Movement of the Artsakh Armenians and its Response Among Armenian Mass-Media of the Middle East (from February to July, 1988)

Nvard Sedrakyan

The article contains material reflecting the well-known historical events from February to August, 1988 and their response among the Middle East Armenian mass-media.

At that time numerous articles, concerning the events in Artsakh in February, 1988, alongside with the successive important events were published in Armenian mass-media of Egypt, Iran, Lebanon and Turkey.

There was much critics concerning the non-Armenian press of the Middle East. They were said to present the events of the liberation movement in Artsakh.